

Araştırma Makalesi / Research Article

Selçuklu Konya'sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin Hadis Faaliyetleri ve Kenzû'l-Hikme İsimli Hadis Şerhi

Ubeydullah EFE Dr., Bağımsız Araştırmacı, Ankara, Türkiye
PhD, Independent Researcher, Ankara, TurkeyORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2131-1193> | efeubeydullah@gmail.com

Makale Bilgileri

Öz

Makale Geçmişi

Geliş: 15.04.2024

Kabul: 05.07.2024

Yayın: 30.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Hadis,
Muhammed b. Ebû Bekir
er-Râzî,
Anadolu Selçuklu,
Konya,
Kenzû'l-Hikme.

Anadolu Selçuklu devrinde yetişmiş âlimlerden birisi olan Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra), daha çok Arap dili ve tefsir alanlarına dair eserleriyle tanınmaktadır. Onun bu sahalara ilişkin Muhtârû's-sihâh ve Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm gibi oldukça şöhret kazanmış eserlerinin yanında, Kütüb-i sitte'den seçtiği Kenzû'l-hikme isimli 100 hadîsi şerh ettiği kitabı, Selçuklu'nun payitahtı Konya'da bulunan bir âlimin hadis ilmine dair faaliyetlerini göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Anadolu Selçuklu devrine tesadüf eden yaklaşık üç asırlık zaman diliminde hadis ilmiyle ilgili eserler nicelik olarak, bu süreçten önceki Büyük Selçuklu dönemine ve sonraki Osmanlı devrine nazaran daha azdır. Zeynüddîn er-Râzî, dönemin meşhur düşünürlerinden Sadreddîn Konevî'ye (ö. 673/1274) İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) Câmiu'l-usûl isimli meşhur eserini okuyarak kendisinden kitabı rivayet için icazet almıştır. Râzî ile ilgili son dönem araştırmaları genellikle onun Arap dili sahasındaki konumuna ve tefsirciliğine odaklanmaktadır. Hadis sahasındaki yeri ile ilgili tespit edilebilen herhangi bir müstakil araştırma yoktur. Bu çalışmada Zeynüddîn er-Râzî'nin hadis ilminde yüksek seviyede bir hadis âlimi olmamakla beraber döneminde ve bulunduğu bölgede hadis eseri telif etmiş nadir âlimlerden biri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan onun Konya'da bulunduğu esnada ilmi çevresinin büyük oranda mutasavvıflardan oluştuğu, eserine aldığı hadislerin konularının tasavvufun temel öğretileri ile ilişkili olduğu fakat hadisleri şerh ederken neredeyse hiçbir tasavvûfi yoruma yer vermediği tespit edilmiştir.

Muhammad b. Abû Bakr al-Râzî's Hadith Activities in Seljuk Konya and His Commentary on the Hadith Collection *Kanz al-Ḥikma*

Article Info

Abstract

Article History

Received: 15.04.2024

Accepted: 05.07.2024

Published: 30.12.2024

Keywords:

Ḥadith,
Muhammad b. Abû Bakr
al-Râzî,
Anatolian Seljuks
Konya,
Kanz al-Ḥikma.

Zayn al-Dîn Muhammad b. Abî Bekr al-Râzî (d. after 666/1268), one of the scholars of the Anatolian Seljuk period, is best known for his works on Arabic language and tafsîr. However, in addition to his well-known works such as Muhtârû's-sihâh and Tafsîru garîbi'l-Qur'âni'l-azîm, his book entitled *Kanz al-hikma*, in which he commented on 100 ḥadîths selected from the *Kutub al-sitta*, is quite remarkable in terms of showing the activities of a scholar in the science of ḥadîth in Konya, the capital of the Seljuks. During the three centuries of the Anatolian Seljuk period, the number of works on ḥadîth was significantly fewer than those produced the Great Seljuk period and the later Ottoman period. Al-Râzî studied Ibn al-Athîr's (d. 606/1210) famous work *Jâmi al-usûl* to al-Sadr al-Dîn al-Qûnawî (d. 673/1274), a famous thinker of the period, and received an ijâzah from him to narrate it. Recent studies on al-Râzî generally focus on his contributions to Arabic linguistics and Qur'anic exegesis. However, there is a lack of independent research examining his position in the field of hadith. This study concludes that although al-Râzî was not among the highest ranking ḥadîth scholars of his time, he was one of the few scholars who produced ḥadîth works on ḥadîth. Furthermore, it has been determined that during his stay in Konya, his scholarly circle was predominantly composed of Sufis, and the hadiths included in his work were closely related to the foundational teachings of Sufism. However, while interpreting these ḥadîths, al-Râzî deliberately avoided incorporating Sufi interpretations.

Atıf/Citation: Efe, Ubeydullah. "Selçuklu Konya'sında Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî'nin Hadis Faaliyetleri ve Kenzû'l-Hikme İsimli Hadis Şerhi". *Akif* 54/2 (2024), 365-380. <https://doi.org/10.51121/akif.2024.70>

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atif-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Anadolu, İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren İslâmî ilimlerin öğrenilmesi ve gelişimi açısından önemli bir merkez olmuştur. Özellikle Anadolu Selçukluları ve Osmanlı devletlerinin hakimiyet dönemlerinde, birçok alimin bu bölgede İslâmî ilimlere dair muhtelif çalışmalar yaptığı, eserler meydana getirdiği ve bu ilimlere tahsis edilmiş kurumlarda dersler verdiği bilinmektedir. İlgili dönemlerde, özellikle Konya, İstanbul ve Bursa gibi şehirler ilmî faaliyetlerin yoğunlaştığı önemli merkezler konumundadır.

Anadolu coğrafyasında ilmin yaygın bir biçimde tedrisinde, farklı coğrafyalardan gelerek bu bölgeye kendi birikimini aktaran şahısların önemli rolleri olmuştur. Araştırmanın konusunu teşkil eden Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra) bu bağlamda dikkat çeken âlimlerden birisidir. Türk asıllı olup Rey'de doğan, tahsilini Buhara ve Semerkant'ta tamamlayan Râzî, Moğol istilasının yoğun bir biçimde sürdüğü zaman diliminde memleketinin bulunduğu coğrafyadan çıkarak batıya göç etmiştir. Onun Mısır'da ve Şam'da bulunduğu, aynı zamanda Anadolu'ya geçerek uzun süreler Artuklular'ın hâkim olduğu Mardin'de kaldığı anlaşılmaktadır. Akabinde ömrünün sonlarına doğru Konya'ya gelmiş ve burada Sadreddîn Konevî'nin de içinde bulunduğu (ö. 673/1274) çeşitli ilmî çevrelerle irtibat halinde olmuştur. Konya'da bulunduğu sürede tam olarak kimlerden ders aldığı ve hangi talebeleri yetiştirdiği bilinmese de onun Konevî'den İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *Câmiu'l-uşûl*'ünü 666'da (1267-68) okuduğu ve eseri rivayet etmek ve okutmak için icâzet aldığı anlaşılmaktadır.

Araştırmada ele alınacak eser olan *Kenzû'l-hikme* isimli hadis şerhi, Anadolu Selçuklu devrinde az sayıda bulunan müstakil hadis şerhlerinden birisi olması bakımından dikkat çekmektedir. Nitekim Anadolu Selçuklularında müstakil ilmi disiplinlerde önceki ve sonraki devirlere nazaran daha az eser üretilmiş, ilmi çevreler genellikle tasavvûfî öğretilerle şekillenmiş, öte yandan yazılan eserler de genellikle muhtasar türde olmuştur. Bu sebeple yaklaşık 100 kadar hadisi şerh eden *Kenzû'l-hikme*'nin Türkiye'de detaylı bir araştırmaya konu edilmemiş olması, bu araştırmanın orijinal yönünü ortaya koymaktadır.

Kütüb-i sitte'den seçilmiş 100 hadisi şerh eden bu eser, ilmin ve âlimin faziletine dair bir bâb ile başlamaktadır. Akabinde gelen bölümlerde müellifin, daha çok sûflerin ictibasta bulunduğu hadisleri tercih etmesi, bilhassa zühd ve rekâik konularına dair rivayetleri şerh ediyor olması dikkat çekicidir. Nitekim dönemde Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273) gibi büyük mutasavvıfların yaşadığı gerçeği göz önünde bulundurulunca müellifin bu tercihi daha anlamlı bir zemine oturmaktadır. Fakat araştırmanın asıl odaklandığı husus, tercih edilen hadislerden ziyade müellifin bu hadislere getirdiği yorumlardır. Anlaşıldığı kadarıyla Râzî'nin rivayetleri şerh noktasında keskin bir sûfî meşrebe sahip olmadığı, işârî yorumlardan uzak bir şerh anlayışı benimsediği görülmektedir.

Tespit edilebildiği kadarıyla *Kenzû'l-hikme* isimli hadis şerhi hakkında yapılmış dikkat çekici araştırmalardan birisi, kitabı tahkik eden Muhammed Abdullah Ahmed'in tahkikli nüshanın mukaddimesindeki değerlendirmelerdir. Bunun yanında Abdullah Muhlis tarafından yayınlanan bilimsel bir makalede müellifin hayatına dair klasik kaynaklarda zikredilen veriler sunulmakta ve eser hakkında kısmî bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın ilk kısmında müellif hakkında genel biyografik bilgi verildikten sonra müellifin Konya'ya seyahati ve burada irtibat kurduğu ilmi çevreler ele alınacaktır. Akabinde müellifin eseri değerlendirilecek, mümkün nispette içerik tahlili yapılarak çerçevesi tespit edilecek ve hadislere yaptığı şerhlerin niteliği ve fikri arka planı tespit edilmeye çalışılacaktır. Eserde geçen rivayetlerin sıhhatine dair genel bir değerlendirme de yine bu kısımda gerçekleştirilecektir.

1. Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra) Hayatı ve Eserleri

Sosyal ve entelektüel biyografisi hakkında detaylı bilgi tespit edilemeyen Zeynüddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir er-Râzî'nin doğum tarihi ile ilgili de net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat *Kenzü'l-hikme*'yi yayına hazırlayan araştırmacının sunduğu bilgiler ışığında onun hicrî beş yüzlü yılların (12. yy.) son çeyreğinde doğduğu anlaşılmaktadır.¹ Râzî'nin vefat tarihi ile ilgili ise konu hakkında bilgi veren kaynakların çoğunluğu hicrî 666/1268 senesi veya daha sonrasına işaret etmektedir.²

Ömrünün büyük bir kısmını hicrî yedinci yüzyılda sürdürdüğü anlaşılan Râzî'nin nisbesinden de anlaşılacağı üzere Rey'de doğduğu, erken yaşlarından itibaren ilmî tahsiline başladığı görülmektedir. Onun ilk tahsilini Buhârâ'da ve Semerkant'ta tamamladığı anlaşılmaktadır. Fakat ömrünün gençlik yıllarına tekabül eden ve ilmi faaliyetlerine başladığı döneme tekabül eden bir zaman diliminde, -belki de Mâverâünnehir bölgesinde bulunan ilmî merkezleri dolaştığı esnada- Moğol istilalarının büyük bir hızla doğudan batıya doğru meylettiği görülmektedir.³ Nitekim hicrî 616 senesinde Buhâra'nın ve bir sonraki sene de Semerkant'ın Moğolların eline geçmesi, bölgede ilmî herhangi bir faaliyetin yürütülmesini imkânsız hale getirmiştir. Dolayısıyla Râzî'nin Mâverâünnehir bölgesindeki tahsilini yirmili yaşlarında bırakarak batıdaki ilim merkezlerine yöneldiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.⁴

Müellifin biyografisindeki boşluklar ilmî serüveni hakkında kesin tarihler vermeyi zorlaştırırsa da onun Moğol istilaları sebebiyle ayrıldığı bölgeden sonra ilk durağının Artukoğulları'nın merkezi konumunda bulunan Mardin olduğu, hatta bu şehirde uzunca bir süre ikamet ettiği söylenebilir. *Ravzatu'l-fesâha* isimli eserini Artukoğulları'nın melikine buradayken takdim ettiği kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır.⁵ Bu süreçte döneminin âlimlerinin takip ettiği güzergahı takip ederek Mısır ve Şam'ı da ziyaret ettiği, akabinde ömrünün son zamanlarına yakın Konya'ya geldiği anlaşılmaktadır.⁶ Onun tam olarak hangi tarihte Konya'ya geldiği bilinmemekle birlikte hicrî yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Konya'da bulunması muhtemel gözükmemektedir.

Râzî'nin Konya'da iken İbnü'l-Esîr'e ait hadis kitabı *Câmiu'l-usûl*'ü dönemin önde gelen mutasavvıflarından Sadreddîn Konevî'ye (ö. 673/1274) okuyarak icazet aldığı⁷ bilgisi, eserin

¹ Araştırmacı Râzî'nin yaşadığı devirdeki Moğol istilası hadisesinden ve vefat tarihi hakkında aktarılanlardan hareketle onun hicrî altıncı asrın sonlarında, bilhassa 580-590 yılları arasında doğduğunu ifade etmektedir. Bkz. Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr Râzî, *Kenzü'l-hikme* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 6.

² Abdullah Muhlis, "Sâhibu Muhtârü's-sihâh", *Mecelletü'l-mücemmau'l-ilmî'l-arabî* 8/11, 12 (1928), 646.

³ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/225-227.

⁴ Hüseyin Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/487.

⁵ Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Hüseyin Elmalı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997), 25.

⁶ Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*, 27; Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 9, 10; Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", 34/487, 488.

⁷ Konevî'nin hadis ilmindeki yerine dair gerçekleştirilmiş bir araştırmada onun icazet sahibi bir alim olduğu, bu vesileyle hadis rivayet silsilesine dahil olduğu, öte yandan bir hadis şârihi olarak da tavsif edilebileceği fakat onun şârihliğinin sülûk ile irtibatlı olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. Taha Çelik, "El-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı", *Mütefekkir* 6/11 (30 Haziran 2019), 69, 70.

semâ kayıtlarında net bir biçimde ifade edilmektedir.⁸ Bu da *Kütüb-i Sitte*'deki hadisleri bir araya toplayan hacimli sayılabilecek bir eseri hocayla beraber okumanın gerektirdiği süre bağlamında düşünüldüğünde Konevî ile uzun bir birlikteliğinin olduğunu tespitte imkân vermektedir. Buradan yola çıkarak Râzî'nin Anadolu Selçuklularından Sultan II. İzzeddîn Keykâvus ve Sultan IV. Kılıçarslan'ın hüküm sürdüğü yıllarda devletin başkenti Konya'da bulunduğu söylenebilir. Bu tarihlerde Konya'da bulunan meşhur şahsiyetlere bakıldığında hiç şüphesiz Konevî haricinde akla ilk gelen isimlerden birisi de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'dir (ö. 672/1273). Râzî'nin, tarihin en önemli mutasavvıflarından olan Mevlânâ ile aynı yıllarda Konya'da ikamet etmiş olması, birbirleriyle görüşüp görüşmedikleri sorusunu akla getirmektedir.⁹ Fakat gerek Râzî hakkında gerçekleştirilen ilmî araştırmalarda, gerekse Mevlânâ'nın biyografisini konu edinen eserlerde ikili arasındaki bağlantıya doğrudan işaret eden bir ifadeye rastlanılamamıştır. Bu da ilk planda akla, Râzî'nin Mevlânâ'nın meclisine katılma konusunda menfi bir tavra sahip olabileceği düşüncesini getirmektedir. Öte yandan Râzî'nin Sadreddîn Konevî ile olan hoca-talebe ilişkisinin de bu hususta etkin olması ihtimal dahilindedir. Nitekim bilindiği üzere her ne kadar sonraları düzelse de fikrî mecrada Konevî ile Mevlânâ arasında olumsuz bir ilişki bulunmaktadır.¹⁰ Dolayısıyla Râzî kendisinden ders aldığı Konevî sebebiyle Mevlânâ ile irtibat kurmamış olabilir. Elbette bu durumun muhtemel sebeplerinin analizi için daha detaylı araştırmalara ihtiyaç bulunduğu da burada özellikle ifade edilmelidir.

Râzî'nin karakter yapısına dair son dönem araştırmalarında tevazu ve takvasına dair çeşitli çıkarımlar yapılmıştır. Fakat bu tespitler, Râzî hakkında muasırlarının yorumlarından ziyade Râzî'nin eserlerinde kendinden bahsederken kullandığı ifadelerden yola çıkılarak ortaya koyulmuştur.¹¹ Kanaatimizce bu tespitlerde büyük oranda haklılık payı bulunmaktadır. Nitekim döneminin önde gelen âlimlerinden olduğu, kaleme aldığı eserlerinden bazılarının kendinden sonra asırlar boyunca başucu kitapları olarak değerlendirilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Fakat müellifin biyografisi hakkında neredeyse yok denecek kadar az malumatın bulunması, onun siyasi erkânla ciddi bir irtibatının olmamasıyla ve kendini ilmi mecralarda ön plana çıkarmaktan imtina etmesiyle açıklanabilecek bir durumdur. Bu da Râzî'nin karakteri hakkında ilgi çekici bir detay sunmaktadır.

Râzî hakkında ifade edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de onun mezhebî yapısıdır. Amelî bakımdan Hanefî mezhebine müntesip olan Râzî'nin, itikâdî açıdan Mâtürîdî mezhebinin benimsediği anlaşılmaktadır.¹² Onun tasavvufa olan yaklaşımına ise araştırmaların ilerleyen kısımlarında zaman zaman değinilecektir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Râzî, ardında adından söz ettirecek önemli eserler bırakmıştır. Çalışmamızın esasını teşkil eden *Kenzû'l-hikme* isimli eserinin haricinde onun hadis ilmi çerçevesinde telif ettiği müstakil bir eseri tespit edilememiştir. Muhtemelen bu sebeple olacak ki Râzî kendisi hakkında bilgi verilen tüm kaynaklarda genellikle Arap dili ve edebiyatı âlimi ve müfessir olarak tarif edilmiş, onun hadisçi kimliğine fazla vurgu yapılmamıştır.

⁸ Râzî, *Kenzû'l-hikme*, 13. Konuyu müstakil olarak ele alan başka bir araştırma için bkz. Muhammet Yılmaz, "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13/2 (01 Haziran 2013), 9.

⁹ Nitekim Mevlânâ'nın da Sadreddîn Konevî gibi bir hadis birikimine sahip olduğu, eserlerinde hadislerden sıkça iktibasta bulunduğu burada belirtilmelidir. Konu hakkında gerçekleştirilen orijinal araştırmalardan birisi için bkz. Mehmet Eren, "Mevlânâ'nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar", *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* VII/3 [Mevlânâ sayısı] (2007), 261-286.

¹⁰ Reşat Öngören, "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/443-448.

¹¹ Râzî, *Kenzû'l-hikme*, 12, 13.

¹² Râzî, *Kenzû'l-hikme*, 9, 10.

Râzî'nin kitapları içerisinde şüphesiz en meşhur eseri *Muhtâru's-sihâh* isimli sözlüktür. Kendinden sonraki pek çok lügat kitabını yöntem olarak etkileyen *Muhtâr*, meşhur dil âlimi İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Tâcü'l-luga* isimli lügatının muhtasarı olup defalarca istinsah edilen ve günümüzde halen sürekli surette neşredilen bir kitaptır.¹³ Bu eserin yanında yine dil ve belagat sahasında kaleme aldığı birçok telifi bulunmaktadır.

Dikkat çeken eserleri arasında tefsir sahasında kaleme aldığı *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm* isimli Kur'ân'daki garîb kelimelerle ilgili kitabı bulunmaktadır. Söz konusu eser müellifin biyografisi ile Hüseyin Elmalı tarafından Arapça olarak tahkik edilmiş ve yayınlanmıştır.¹⁴ Yine onun *Es'iletü'l-Kur'ân*'ı da tefsir sahasında kaleme aldığı, ayetlerin nüzûl sebeplerine hasredilmiş önemli bir kitaptır.

Râzî'nin yukarıda zikredilenler dışında çeşitli konularla alakalı yaklaşık 20 kadar eseri günümüze ulaşmıştır. Bu eserler içerisinde hadis sahasında tespit edilebilen tek eseri olan *Kenzü'l-hikme* bir şerh kitabı olup üzerinde detaylı bir biçimde durulacaktır.¹⁵

2. Râzî'nin *Kenzü'l-Hikme*'de Şerhte İzlediği Metot ve Hadis Kullanımı

Müellifin eserine başlarken kaleme aldığı, oldukça muhtasar biçimdeki mukaddime kısmının tercümesini burada vermek, Râzî'nin bu şerhi hangi amaçla ve nasıl bir metotla yazdığını bizzat göstermesi bakımından faydalı olacaktır;

"Allah'a hakkıyla hamd, yarattıklarının en hayırlısı; rasûlü ve kulu Muhammed'e, onun ailesine ve arkadaşlarına salât olsun. Allah'ın zayıf ve fakir kulu olan Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir şöyle diyor: Bu muhtasar eserde Hz. Peygamber'den aktarılan ve usûl-u sitteden -ki bunlar Sahîh-i Buhâri, Sahîh-i Müslim, Mâlik b. Enes'in Muvattâ'ı, Sünen-i Ebû Dâvûd, Câmiu Tirmîzî, Sünen-i Nesâî'dir- seçilmiş 100 sahîh hadisi topladım. Belirteceğim harfler hadisleri bu kitaplardan hangisinden aldığımı delâletidir... Her hadisin lafzını ve manasını, hadisi zikrettikten sonra şerh ettim. Kitabımı *Kenzü'l-hikme* olarak isimlendirdim. Bu hadisleri öğrencilerin kolay nakletmesi ve ezberlemesi için 100 adet ile sınırlandırdım. Bu kitabımı, *usûl-i sittedeki* hadisler bana *Câmiu'l-usûl* isimli eser aracılığıyla muttasıl ve sahih bir isnad ile ulaştıktan sonra yazdım..."¹⁶

Müellifin mukaddimede belirttiği hususlar incelendiğinde ilk dikkat çeken husus, eserini yazdığı tarihtir. Anlaşıldığı kadarıyla müellif bu eserini ömrünün son dönemlerinde Konya'da iken kaleme almıştır. Nitekim *Câmiu'l-usûl* isimli eser aracılığıyla hadisleri kaydettiğini söylüyor olması, bu eserin icazetini aldığını göstermektedir. Dolayısıyla Râzî'nin söz konusu eseri Konya'da iken Konevî'den okuduğu göz önünde bulundurulduğunda yaklaşık olarak hicrî 660'lı yıllarda eseri telif etmeye başladığını söylemek mümkündür.

Yine mukaddimede dikkat çeken başka bir konu da müellifin eserini öğrencilere kolaylık sağlaması amacıyla yazdığını dile getirmesidir. Bu da Râzî'nin Konya'da iken talebe yetiştirdiğine ve öğrencilerine hadis okuttuğuna bir delil olarak takdim edilebilir. Anlaşıldığı kadarıyla Râzî eserini eğitim amacıyla kaleme almıştır, bu sebeple seçilen hadislerin konu bağlamında tespit edilmesi önem taşımaktadır. Buradan hareketle *Kenzü'l-hikme*'de geçen hadisleri aşağıda belirtilen beş ana başlık etrafında toplamak mümkün gözükmemektedir.

¹³ Elmalı, "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir", 34/488.

¹⁴ Râzî, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-azîm*.

¹⁵ Râzî'nin daha çok bir dil âlimi olduğu, ele alacağımız *Kenzü'l-hikme* isimli eserinden de anlaşılacaktır. Nitekim bu eserde pek çok yerde garîb kelimelerin lafzlarını açıklamakta, Arap diline ve edebiyatına dair konulara atıf yapmaktadır. Hadis şerhlerinde ve günümüz hadis araştırmalarında Arap diline dair açıklamalarla ilgili araştırmalardan birisi için bkz. Kemal Taşkın - İzzettin Bilgehan, "Çağdaş Muhaddis Şuayb Arnavut'un Tahkiklerinde Arap Dili ve Edebiyatına Dair Açıklamaları", *Akif* 53/1 (30 Haziran 2023), 97-115.

¹⁶ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 41.

Kenzû'l-hikme'de geçen 100 hadisin genel konu başlıkları	Konuların kitaptaki yaklaşık dağılım oranları
1. İlim ve âlimlerin faziletleri hakkındaki hadisler	5
2. Zühd, rekâik ve amellerin faziletleri ile ilgili hadisler	65
3. Müslümanlar arasındaki ilişkilere ve toplumsal düzene dair hadisler	10
4. Nafile namazlarla ilgili hadisler	10
5. Kabir hayatı, cennet, cehennem ve kıyamet halleri ile ilgili hadisler	10

Tabloda da görüldüğü üzere esere alınan rivayetlerin büyük çoğunluğu, müellifin yaşadığı çevrede hâkim olan sûfî anlayışa dayanak teşkil edebilecek hadislerden seçilmiştir. Bunun yanında diğer konu başlıkları da yine aynı minvalde konuların derlendiği izlenimini uyandırmaktadır. Müellifin eserinde özellikle ahkâma dair hadislere hemen hemen hiç yer vermediği de burada özellikle ifade edilmelidir.

Eserde yukarıdaki konu başlıkları minvalinde aktarılan hadislere bakıldığında ikinci başlıkta belirtilen yaklaşık 65 kadar hadisin hemen hepsinde şehvete karşı gelmek, kullukta yumuşak huyluluk ve itidal, dünyayı talep edenin eleştirilmesi, utanma duygusunun hakikati, zühdün hakikati, gıybetten uzak durmak, ahir zamanda ibadet etmenin fazileti, dünyadan yüz çevirmeye ve yüzünü ahirete dönmeye teşvik gibi konular bulunmaktadır. Bu da eserin daha çok bir *Kitâbü'z-zühd*¹⁷ mahiyeti taşıdığını ifade etmemize imkân sağlamaktadır.

Müellifin mukaddimesinde belirttiği önemli hususlardan birisi de hadisleri tahrir ettiği kaynaklardır. Esas kaynak olarak İbnü'l-Esîr'in *Câmiu'l-usûl*'ünün seçildiği kendi ifadesinden açıkça görülmektedir. Bu sebeple olacak ki eserinde usûl-i sitte olarak ifade ettiği kaynaklarda İbn Mâce'nin *Sünen*'i yerine İmâm Mâlik'in *Muvattâ'*ını tercih etmiştir.¹⁸ Bu durumu, eserde tahrir edilen 100 kadar hadisin kaynaklarına baktığımızda, zikredilen altı hadis kitabı dışında bir kaynağın kullanılmamış olması da desteklemektedir.

Eserin içeriğine dair verilen bu genel malumatların akabinde sistematığına dair de şunlar ifade edilebilir;

1. Eserde her bölümün başında hadisin sırası ve genel konusunu gösteren bir konu başlığı bulunmaktadır.

2. Hadislerin senedlerinde yalnızca sahâbî râvîleri zikredilmiştir.

3. Hadisler aktarıldıktan sonra hadisin tahriri yapılarak hangi kitaplardan alındığı rumuzlarla gösterilmektedir.

4. Hadisin kaynağı zikredildikten hemen sonra kimi zaman konu ile ilgili bir başka hadis de aktarılmaktadır.

5. Hadis metninin bitiminde doğrudan "Şerh" başlığı verilmekte ve altında hadisin şerhi yapılmaktadır.

6. Hadislerin tamamında hadislere geçen anlaşılması zor kelimeler kimi zaman nahiv açısından tahlil edilerek bazen de yalnızca anlamı verilerek açıklanmaktadır.

¹⁷ Zühd, ahlak ve tasavvuf konularında yazılan ve içerisinde bu konularla alakalı hadislere yer verilen eserler.

¹⁸ İbnü'l-Esîr eserinde *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı eseri olarak İbn Mâce'nin *Sünen*'ini değil, İmâm Mâlik'in *Muvattâ'*ını tercih etmiştir.

7. Hadisle alakalı ayet-i kerîmeler zikredilmektedir.

8. Hadisin şerhinde fazlaca detaylara girilmemekte, mümkün olduğu kadar muhtasar bir şerh metodu takip edilmektedir. Bazı hadislerin şerhleri birkaç satırdan ibarettir. İstisnai olarak birkaç hadisin şerhi uzun tutulmuştur.

Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle eserin kısmen sistematik bir hadis şerhi olduğu fakat ilmî müstakil bir çalışmadan ziyade bir ders kitabı hüviyeti taşıdığı söylenebilir. Nitekim hadislerin şerhlerinde sened tahliline değinilmemiş olması, çoğunlukla hadislerin kelimeleri açıklanarak hadis hakkında herhangi bir hükümde bulunulmuyor olması da bu durumu desteklemektedir.

Kitabın sistematığı hakkında ortaya konulan genel çerçeveden sonra eserde müellifin zihin dünyasına ışık tutacak yorumların bulunup bulunmadığı konusu üzerinde de durulması gerekmektedir. Şüphesiz bir ilim adamının itikadi eğilimini ve fikri arka planını tespit edebilmek, muhtasar bir makalenin sınırlarını aşacak mahiyettedir. Nitekim müellifin yalnızca bir eseri üzerinden gerçekleştirilecek tahliller sınırlı ve yetersiz kalacaktır. Bu açıdan çalışmamız doğrudan Râzî'nin ideolojisini tespit etme iddiası taşınmamaktadır. Fakat Râzî'nin biyografisi ile ilgili kısımda aktarılan bilgiler ışığında, araştırmacıların onun hakkında sergilediği kanaat, onun Hanefî-Mâtürîdî çizgide olduğu yönündedir. Öte yandan her ne kadar Sadreddîn Konevî ile irtibatlı ve Mevlânâ ile çağdaş olsa da sûfî bir meşrebe sahip olup olmadığı konusunda net bir delil bulunmamaktadır. Dolayısıyla müellifin ele alınan eserinde tercih ettiği hadislerin konuları ve bu hadislere getirdiği yorumlar, onun zihin dünyasının anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. Bu kısımda bazı hadislere getirdiği yorumlardan örnekler zikredilmesi, Râzî'nin eserini nasıl bir sâik ile yazdığına dair tahminde bulunmayı kolaylaştırır.

Râzî eserine altıncı sırada Sünnet'e sarılmak ve bid'atten kaçınmak konusundaki meşhur hadisi almıştır.¹⁹ Bu hadisi şerh ederken onun herhangi bir itikadi tartışmaya girmeksizin yalnızca bid'atin iyi ve kötü olarak ifade edilen ikili ayrımına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu açıdan Hz. Ömer'in teravih konusunda "Bu ne güzel bid'attir" ifadesini delil olarak göstermiş ve kendisine rağbet edilmesi gereken bidatlerin bunun gibi bidatler (bid'at-i hasene) olduğunu söyleyerek bu kısmı sonlandırmıştır. Bu açıdan Râzî'nin döneminde bulunması muhtemel bidatler ile ilgili hiçbir yorumda bulunmamış olması dikkat çekicidir.²⁰

Râzî sekizinci sırada naklettiği şehvet ve nefis-i emmâre ile ilgili kısımda da hadisin yalnızca Arap dili açısından tahlilini yapmakta, herhangi bir itikadî tartışmaya veya mutasavvıfların nefis tanımlarına değinmemektedir. Bu da Râzî'nin fikrî yapısını net bir şekilde ortaya koyabileceği bir konu olan nefisle ilgili bir konuda bir görüş beyan etmeyerek onun sûfî düşünceden ne kadar uzak veya ne ölçüde yakın olduğuna dair bir tahmin yürütmemizi imkânsız hale getirmektedir.

Fakat kırk birinci sırada zühd ile ilgili naklettiği hadiste²¹ yaptığı yorum dikkat çekicidir. Hadiste geçen zehâde (zahidlik) ifadesini açıklarken buradaki zahidlikten ve dolayısıyla helâl olanları haram saymaktan maksadın, et yemekten uzak durmak, yatakta yatmayı kötü görmek, evlenmemek, malının tamamını ihtiyacı olduğu halde sadaka olarak dağıtmak gibi şeyler

¹⁹ "...İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya atılan şeylerdir. Her yeni şey bid'attir, her bid'at sapıklıktır." Bkz. Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 49, 50.

²⁰ Bid'at konusunda sûfîlerin yaklaşımı ile ilgili son dönem araştırmalarından birisi için bkz. Mehmed Zahid Tıgıloğlu, "Tevessül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi -Ehl-i Sünnet Sûfî Gelenek ve Selefi Yaklaşım-", *AKİF: Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi*
 Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi LI/2 (2021), 149-151.

²¹ "Zahidlik helal olanı haram saymak ve malı tamamen harcamak değildir..." Bkz. 18. dipnot.

olduğunu belirtmektedir.²² Dolayısıyla Râzî'nin bu rivayette mutasavvıfların nefis terbiyesi olarak tercih ettikleri bazı metotlardan kısmen ayrıldığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir. Hz. Peygamber'in hadisi karşısında net bir tutum sergilemekte ve herhangi bir teville gitmeksizin hadisi kabul etmektedir.

Zikredilen bu istisnai örneğin haricinde Râzî'nin eserinde aktardığı neredeyse diğer bütün hadislerde hiçbir tartışmaya girmediklerini, kahir ekseriyetinde hadislerde geçen kelimeleri açıklamaya çalışmakla yetindiğini görmekteyiz. Buna binaen her ne kadar bu örnekleri çoğaltmak mümkünse de buraya kadar zikredilen birkaç örnekten hareketle Râzî'nin hadisleri yorumlarken mümkün olduğunca tevilden uzak durduğunu ve genellikle metinlerde geçen anlaşılması güç kelimelere odaklandığını ifade etmek gerekmektedir.

Burada eserde geçen rivâyetlerin sıhhat durumuna dair bir değerlendirme yapılması da faydalı olacaktır. Müellifin, eserinde kullanacağı hadisleri seçerken mukaddimesinde belirttiği kaynaklardan doğrudan tahrîcte bulunduğu ve hususi olarak bir sıhhat değerlendirmesi yapmadığı özellikle ifade edilmelidir. Nitekim eser üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmada, müttefekun aleyh²³ olarak nitelendirilen hadislerin sayısı 22'dir. Yalnızca Buhârî'nin *Sahîh*'inden aldığı rivayetlerin sayısı 4 iken, sadece Müslim'den aldığı rivayetler ise 6 adettir. Böylece toplamda 32 rivayetin *Sahîhayn*'dan alındığı anlaşılmaktadır ve bu rivayetlerin teknik olarak sahîh oldukları ifade edilebilir. Geri kalan yaklaşık²⁴ 68 rivayet ise Buhârî ve Müslim dışında kalan eserlerden seçilmiştir. Eserin muhakkikinin Elbânî'yi (ö. 1999) referans göstererek yaptığı sıhhat değerlendirmelerinde bu 68 rivayetten 40'ünün sahîh, 13'ünün hasen, 13'ünün zayıf, 2'sinin de bazı tarîklerden şiddetli zayıf, bazı tariklerden ise mevzû olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserde geçen rivayetlerin yaklaşık 85'inin sahîh ve hasen seviyesinde olduğu, kalan 15 kadar hadisin ise çeşitli derecelerde zayıf olduğu söylenebilir. Eserde geçen ve sıhhatinde şüphe bulunduğu ifade edilen 15 rivayetin sıhhat incelemesini gerçekleştirmek, Râzî'nin hadis kullanımındaki dikkatini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu kısımda zayıf olduğu tespit edilen hadislerin *Kenzû'l-hikme*'deki sırasıyla tercümesi verilerek zayıflık sebebine dair muhtasar değerlendirmeler yapılacaktır.

1. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: “Şeytan karşısında bir fakih, bin âbiddin daha üstündür.”²⁵

Tirmîzî²⁶ ve İbn Mâce'nin²⁷ *Sünen*'lerinde geçen bu rivayet başka bir kaynakta tespit edilememiştir. Hadisi rivayet eden râvîlerden Ravh b. Cenâh hakkında hadis âlimleri genellikle olumsuz kanaat belirtmişler ve zayıf olduğunda ittifak etmişlerdir. Öte yandan hadisin sıhhati hakkında zayıf ve münker şeklinde farklı ifadeler bulunmaktadır.²⁸ Rivayeti İbn Mâce'de geçtiği şekliyle mevzu olarak nitelendiren Elbânî, Tirmîzî'deki rivayet için garîb²⁹ lafzını kullanmış,

²² Râzî, *Kenzû'l-hikme*, 59.

²³ Buhârî ve Müslim'in ittifak ettiği hadisler.

²⁴ Burada yaklaşık ifadesinin kullanılmasının nedeni, müellifin kimi hadisleri aktarırken nadiren de olsa konuyla alakalı birkaç hadisi daha aynı kısımda zikretmesidir.

²⁵ Râzî, *Kenzû'l-hikme*, 43.

²⁶ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre es-Sülemî Tirmîzî, *el-Câmiü'l-kebîr = Sünenü't-Tirmizi*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “İlim”, 19.

²⁷ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sunenu İbn Mâce*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), “Sünne”, 17.

²⁸ Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî bi'sherh-i Câmiü't-Tirmîzî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.), 7/374.

²⁹ Burada kullanılan garîb ıstılahı hadis ilminde “Senedinin herhangi bir yerinde râvî sayısı bire düşen hadis” şeklinde ifade edilen hadis çeşididir. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında sıkça karşılaşılabilecek bu lafız aynı manaya delalet edecek şekilde kullanılacaktır. Burada özellikle belirtilmesi gerekir ki bir hadisin garîb olarak nitelendirilmesi, onun mutlak manada zayıf olduğuna delalet etmemektedir. Fakat öte yandan bir râvînin birden çok râvîye nazaran yanılma ihtimalinin daha yüksek olması sebebiyle ihtiyatlı yaklaşılması gereken bir rivayet

hadisin başka kaynaklarda aynı lafızlarla geçmediğini ifade ederek hadise zayıf hükmünü vermiştir.³⁰

2. Hz. Ali şöyle dedi: "Ben Resûlullah'ın s.a.v. şöyle buyurduğunu işittim: "Şüphesiz bir fitne meydana gelecektir. Ben de dedim ki: Ondan kaçış yolu nedir ey Allah'ın Resulü? O da dedi ki: Allah'ın kitabı, sizden öncekilerin ve sonrakilerin haberleri ile sizin aranızdakilerin hükmünü içerir... Kim onunla hüküm verirse adaletli davranmış olur ve kim ona çağırırsa dosdoğru bir yola iletilmiş olur."³¹

Bu hadis benzer lafızlarla Tirmîzî'de³² ve Dârimî'de³³ geçmektedir. Hadisin isnadında geçen bir ravi hakkında yalancılık suçlaması bulunmakta ve Râfîzî olduğu ifade edilmektedir.³⁴ Diğer bir râvînin ise meçhul olduğu zikredilmiştir. Rivâyet hakkında bizzat Tirmîzî'nin garîb hükmünü vermiş olması ve râvîlerinde bulunan şüphe nedeniyle söz konusu rivayetin şiddetli zayıf olduğu söylenebilir.

3. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: "Gök ile yer arasındaki mesafenin ötesinde ne olduğunu biliyor musunuz? Aralarındaki mesafe ya bir, ya iki, ya da yetmiş üç yıldır, sonra onun üstündeki gök de böyledir -yedi gök sayana kadar- sonra yedincinin üstünde bir deniz vardır, altı ile üstü arası gök ile gök arası gibidir, sonra onun üstünde sekiz fil vardır, toynakları ile dizleri arası gök ile gök arası gibidir, sonra onların sırtında taht vardır, altı ile üstü arası gök ile gök arası gibidir, işte Yüce Allah da onun üstündedir."³⁵

Bu rivayet tespit edilebildiği kadarıyla Ebû Dâvûd³⁶ ve Tirmîzî'de³⁷ geçmektedir. Ebû Dâvûd'da geçen rivayetin senedinde bulunan İbn Sabbâh hakkında âlimlerin münker ve kezzâb değerlendirmelerinde buldukları anlaşılmaktadır.³⁸ Tirmîzî'de geçtiği şekliyle ise rivâyetin garîb olduğu ifade edilmiş ve bu tarikten başka bir tarihinin bilinmediği ifade edilmiştir.³⁹ Bu bilgiler ışığında hadisin zayıf olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

4. Kıyamet günü Allah katında hangi kulların derecesinin daha yüksek olacağı Rasûlullah'a s.a.v. sorulduğunda şöyle buyurdu: "Allah'ı çokça zikreden erkekler ve kadınlar." Dedim ki: "Ey Allah'ın Resulü, Allah yolunda cihat eden kimselerden de mi üstün olacaklar?" Buyurdu ki: "Kılıcını kırılıncaya ve her tarafı kana bulanıncaya kadar kafir ve müşriklere vursa dahi Allah'ı her an ve her yerde zikreden kimse derece bakımından daha üstündür."⁴⁰

Tirmîzî'nin *Sünen*'inde geçen⁴¹ bu rivayet hakkında garîb hükmü verilmiş ve hadisin senedinde geçen Derrâc isimli râvîden başka kimsenin bu hadisi rivayet etmediği ifade edilerek hadisin zayıf olduğu ifade edilmiştir.⁴²

çeşidi olduğu da burada özellikle zikredilmelidir. Bkz. Salahattin Polat, "Garîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/375.

³⁰ Nâsiruddîn Elbânî, *Daifu Süneni't-Tirmîzî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991), 319.

³¹ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 48.

³² Tirmîzî, *Sünen*, "Fedailu'l-Kur'ân", 14.

³³ Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000), "Fedâilu'l-Kur'ân", 1.

³⁴ Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi bi'sherh-i Câmi't-Tirmîzî*, 8/178.

³⁵ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 70.

³⁶ Suleymân b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Sünne", 19.

³⁷ Tirmîzî, *Sünen*, "Tefsîru'l-Kur'ân", 27.

³⁸ Halil Ahmed Sehârenfûrî, *Bezü'l-mechûd fi halli Sünen-i Ebî Dâvûd* (Hindistan: Merkezi Şeyh Ebî'l-Hasan en-Nedvî, ts.), 13/140.

³⁹ Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi bi'sherh-i Câmi't-Tirmîzî*, 9/133.

⁴⁰ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 74.

⁴¹ Tirmîzî, *Sünen*, "Da'avât", 5.

⁴² Elbânî, *Daifu Süneni't-Tirmîzî*, 442.

5. Hz. Peygamber Necid bölgesine bir birlik göndermişti. Onlar beraberlerinde birçok ganimetle ve çok hızlı bir biçimde döndüler. Bunun üzerine onlarla gitmeyen bir adam: "Biz bundan daha hızlı bir birlik ve daha iyi bir ganimet görmedik" dedi. Hz. Peygamber buna cevaben şöyle dedi: "Size ganimet bakımından daha değerli eşyalarla ve daha çabuk dönen kimseleri söyleyeyim mi? Sabah namazını kılan, sonra güneş doğuncaya kadar Allah'ı zikreden kimseler var ya, işte onlar en çabuk dönen ve en çok ganimet elde eden kimselerdir."⁴³

Tirmîzî'nin *Sünen*'inde geçen bu rivayet hakkında bizzat Tirmîzî şunları ifade etmektedir: "Bu garîb bir hadistir, bu tarikenden başka bir tarikini bilmiyoruz. Hadisin senedinde geçen râvî Hammâd b. Ebû Humejd zayıf bir râvîdir."⁴⁴

6. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: "Ahir zamanda bazı kimseler çıkacak ve dini dünyaya alet edecekler, insanlara yumuşak görünmek için kuzu derilerine bürünecekler. Onların dilleri şekerden tatlı, fakat kalpleri kurt kalbidir. Allah şöyle buyurur: Benim affıma mı güvenip gururlanıyorsunuz, benim rahmetime mi güvenip cesaretli davranıyorsunuz? Şanıma yemin ederim ki onlara kendimden bir imtihan vesilesi göndereceğim. Yumuşak huylu olanlar bile şaşkına çevrilecektir."⁴⁵

Rivayet bu şekliyle yalnızca Tirmîzî'de geçmektedir,⁴⁶ senedinde bulunan Yahya b. Ubeydullah isimli râvî sebebiye⁴⁷ hadisin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸

7. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurmuştur: "Dünyadan yüz çevirmek ve dünya sevgisini terk etmek demek, kişinin helal olan şeyleri kendisine haram kılması veya dünya malından yüz çevirme değildir. Fakat gerçek zahitlik ve dünya sevgisini terk etmek demek; elinde bulunan şeylere Allah katında bulunan imkân ve nimetlerden fazla ümit besler olmamandır veya başına gelen bir bela ve sıkıntıdan dolayı elde edeceğin sevap, senin yanında o bela ve sıkıntıdan dolayı kaybettiğin maldan üstün ve hayırlı olmalıdır. İşte gerçek zahitlik ve dünya sevgisi bu olmalıdır."⁴⁹

Tirmîzî'nin *Sünen*'inde geçen bu rivayet garîb bir hadis olup bu şekliyle başka bir yerde nakledilmemiştir, senedinde geçen râvî Ebû İdrîs el-Havlânî hakkında münkerü'l-hadîs kavramı kullanılması, hadise zayıf hükmü verilmesine neden olmuştur.⁵⁰

8. Rasûlullah s.a.v. bana (Hz. Âişe) şöyle buyurdu: "Cennet'te bana ulaşmak istiyorsan dünyadan bir yolcunun azığı kadarı sana yetsin. Zenginlerle beraber olmaktan sakın. Elbiseyi yama yapıncaya kadar eskimiş sayma."⁵¹

Hadisi eserinde nakleden Tirmîzî rivayet hakkında şunları ifade etmektedir: "Bu hadis garîbtir. Bu hadisi sadece Salih b. Hassân'ın rivâyetiyle bilmekteyiz. Muhammed'den işittim, diyordu ki: "Salih b. Hassân'ın hadisleri münker olup makbul sayılmaz."⁵²

9. Enes b. Mâlik'ten rivâyete göre, Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurmuştur: "Allah yeryüzünü yarattığı zaman yeryüzü sallanmaya başladı. Bunun üzerine Allah dağları yarattı. Onları

⁴³ Râzî, *Kenzül-hikme*.

⁴⁴ Tirmîzî, *Sünen*, "Da'avât", 109.

⁴⁵ Râzî, *Kenzül-hikme*, 77, 78.

⁴⁶ Tirmîzî, *Sünen*, "Zühd", 59.

⁴⁷ Yahyâ hakkında cerh-ta'dîl âlimleri ittifakla zayıf ve münker bir râvî olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Yûsuf b. Abdurrahman Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 31/450.

⁴⁸ Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi bi'serh-i Câmi'i't-Tirmîzî*, 7/72.

⁴⁹ Râzî, *Kenzül-hikme*, 78, 79.

⁵⁰ Tirmîzî, *Sünen*, "Zühd", 29.

⁵¹ Râzî, *Kenzül-hikme*, 79.

⁵² Tirmîzî, *Sünen*, "Libâs", 38.

yeryüzüne yerleştirdi de yeryüzünün sarsıntısı durdu.⁵³ Melekler dağların ağırlığına şaşılar ve “Ya Rabbi! Yarattıklarının içinde dağlardan daha kuvvetli bir şey var mıdır?” dediler. Allah da şöyle buyurdu: “Evet, demirdir” buyurdu. Melekler: “Ya Rabbi! Demirden daha kuvvetli bir şey var mıdır?” dediler. Allah: “Ateş” buyurdu. Melekler: “Ya Rabbi! Yarattıklarının içinde ateşten daha kuvvetli bir şey var mıdır?” dediler. Allah: “Su” buyurdu. Melekler: “Sudan daha güçlü bir şey var mıdır? dediler. Allah da: “Rüzgâr” dedi. Melekler: Yarattıklarının içerisinde rüzgârdan da daha güçlü bir şey var mıdır? dediler. Allah da şöyle buyurdu: “Evet sağ eliyle verdiği sol elinden gizleyen ademoğludur.”⁵⁴

Tirmîzî’de nakledilen bu rivayet merfû olarak yalnızca bir râvî aracılığıyla nakledilmiştir, bu sebeple hadis garîb hükmündedir.⁵⁵

10. Rasûlullah s.a.v. şöyle diyordu: “Hayal kurup üstünlük taslayan ve yüce Allah’ı unutan kul ne bedbahttır. Zorbalık edip haklara tecavüz eden ve yüce kudret ve kuvvet sahibini unutan ne bedbahttır! Gaflete dalarak gülüp oynayan ve kabirleri ve toprak altında çürümeyi unutan kul ne bedbahttır! Azıp, taşkınlık gösteren; doğum, ölüm ve ölümden sonrayı unutan kul ne bedbahttır! Dini dünyaya alet eden kul ne bedbahttır. Dine şüpheler karıştıran kul ne bedbahttır! Hırs ve tamah tarafından yönetilen kul ne bedbaht kuldur! Arzu ve isteklerinin kendisini saptırdığı kul ne bedbahttır! Açgözlülüğün hor ve zelil ettiği kul ne bedbaht kuldur!”⁵⁶

Tirmîzî’de geçen bu rivayetin garîb bir hadis olup başka bir tarihinin bulunmadığı ifade edilmiş ve hadisin senedinin güçlü bir sened olmadığı bizzat Tirmîzî tarafından belirtilmiştir.⁵⁷

11. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: “...Bir kul kalbi ile Allah’a yönelirse Allah da müminlerin kalplerini sevgi ve merhamet ile ona yöneltir. Allah o kula hayırların tümü ile hızlı bir şekilde yönelmektedir.”

Kenzü'l-hikme'de 71. hadis olarak nakledilen ve “Dünyadan yüz çevirip ahirete yönelmek” bâbının altında nakledilen rivayet, anlaşıldığı kadarıyla mana olarak birbirine yakın birkaç rivayetin bir araya getirilmiş halidir.⁵⁸ Metnin ilk kısımlarında aktarılan rivayetlerin sahîh oldukları söylenebilir. Fakat son kısımda aktarılan rivayet Taberânî tarafından nakledilmiştir ve rivayetin uydurma olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁹ Nitekim rivayetin senedinde bulunan Muhammed b. Saîd isimli râvî zındıklıkla suçlanmış ve hadis uydurmacılığı ile bilinen bir şahıstır.⁶⁰

12. Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurdu: “Her kimde şu iki özellik bulunursa Allah o kimseyi şükreden ve sabreden bir kul olarak yazar, kimde de bu iki özellik bulunmazsa Allah o kimseyi şükreden ve sabreden olarak yazmaz. Kim din konusunda kendisinden üstün kimselere bakar ve onlar gibi olmaya çalışırsa dünyalık konusunda da kendisinden aşağılık olanlara bakıp Allah’ın kendisine verdiği nimete hamd ederse Allah bu kimseyi şükredici ve sabredici olarak yazar. Kim de din konusunda kendisinden aşağı olan kimseye bakar ve kendisini ondan iyi görüp kulluğunu artırmaz, dünyalık konusunda da kendisinden üstün olan kimselere bakarak elinden kaçan şeylere üzülürse, Allah da o kimseyi ne şükreden ne de sabreden olarak yazar.”⁶¹

⁵³ En-Nahl 16/15.

⁵⁴ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 85.

⁵⁵ Tirmîzî, *Sünen*, “Tefsîru'l-Kur’ân”, 95.

⁵⁶ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 103.

⁵⁷ Tirmîzî, *Sünen*, “Kıyâme”, 17.

⁵⁸ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 104.

⁵⁹ Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed Taberânî, *Mu'cemu'l-evsat* (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995), 5/186.

⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, 25/265, 266.

⁶¹ Râzî, *Kenzü'l-hikme*, 109.

Bu rivayet Tirmîzî tarafından nakledilmiş ve başka bir tariki olmaması sebebiyle garîb olarak nitelendirilmiştir.⁶²

13. Rasûlullah s.a.v şöyle buyurdu: “Kimin Allah’tan ve insanlardan bir istek ve ihtiyacı varsa güzelce abdest alsın, iki rek’at namaz kılsın sonra Allah’a hamd ve sena, Peygamber’e salavat getirdikten sonra şöyle desin; cezaları vermekte acele etmeyen ikram sahibi olan Allah’tan başka ilah yoktur. Büyük arşın sahibi olan Allah’ı her türlü noksanlıklardan uzak bilir her türlü kemal sıfatlarıyla beraber olduğunu kabul ederim. Tüm eksiksiz övgüler alemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur. Allah’ım, rahmetine sebep olan her şeyi ve bağışlamayı gerektirecek sebepleri ve her türlü günahı uzak olmayı senden isterim. Allah’ım her günahımı bağışlamayı ve her üzüntümü gidermeni senin rızana uygun her ihtiyacımı karşılamanı senden isterim, Ey merhametlilerin en merhametlisi.”⁶³

Bu rivayet Tirmîzî’de geçmekte olup hadisin senedinde şüphe bulunduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda rivayeti nakleden ravilerden Fâid b. Abdurrahmân’ın zayıf bir ravi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla hadis garîb bir hadis olarak nitelendirilmiştir.⁶⁴

14. Rasûlullah s.a.v şöyle buyurdu: “Ne var ki sizler ölümü çok sık hatırlamış olsaydınız şu gördüğüm vaziyette olmazdınız.” Öyleyse tüm lezzetleri yok edip kesen, ölümü çok hatırlayın. Kabir, hergün şöyle diyerek konuşur: “Ben yalnızlık eviyim, ben tek kişilik evim, ben toprak eviyim, ben kurtçukların eviyim!..”⁶⁵

Zayıf bir ravi olarak nitelendirilen Ubeydullah b. Velîd el-Vassâfi tarikiyle Tirmîzî’de aktarılan bu rivayetin garîb olduğu, başka bir tarikinin tespit edilemediği anlaşılmaktadır.⁶⁶ Hadisi tenkide tabi tutan Elbânî rivayetin şiddetli zayıf hükmünde olduğunu söylemiş, fakat rivayette geçen *ağızların tadını kaçırın* ifadesinin sahih bir ifade olduğunu özellikle belirtmiştir.⁶⁷

15. Saîd b. Müseyyeb’den rivâyete göre, kendisi Ebû Hüreyre ile karşılaştı ve “Allah’tan ikimizi Cennet çarşısında bir araya getirmesini isterim” dedi. Saîd: “Cennet’te çarşı pazar var mıdır?” diye sordu. Ebû Hüreyre “evet” dedi ve şöyle devam etti. Rasûlullah’ın s.a.v. bana bildirdiğine göre; “Cennetlikler Cennete girdiklerinde amellerine göre oraya yerleşeceklerdir. Sonra dünya günlerinden Cuma günü kadar bir süre izin verilecek ve insanlar Rablerini ziyaret edeceklerdir. Allah’ın arşı onlara görünecek, Allah onlara Cennet bahçelerinden bir bahçede görünecek; o mü’minler için nurdan minberler, altından minberler, gümüşten minberler kurulacak ve o kimselerin derece bakımından en aşağı durumda olanları -ki onlardan aşağıda kimse yoktur- misk ve kâfur tepelerinde oturacaklar ve kendilerinden daha yükseklerde oturan kimseler olduğunu sanmayacaklar.”⁶⁸

Bu rivayet Tirmîzî tarafından nakledilmiş ve başka bir tariki olmaması sebebiyle garîb olarak nitelendirilmiştir.⁶⁹

Buraya kadar aktarılan 15 kadar rivayetin değerlendirilmesi neticesinde *Kenzül-hikme*’de aktarılan ve zayıf olduğu ifade edilen hadislerin büyük bir kısmı, hadislerin garîb olması ve senedde tek kalmış râvîlerde bulunan zayıflıklar dolayısıyla zayıf olarak nitelendirilmiştir. Yalnızca iki rivayet için mevzû lafzının kullanıldığı görülmüş, bunlardan birisinin de farklı

⁶² Tirmîzî, *Sünen*, “Kıyâme”, 58.

⁶³ Râzî, *Kenzül-hikme*, 112.

⁶⁴ Tirmîzî, *Sünen*, “Vitr”, 348.

⁶⁵ Râzî, *Kenzül-hikme*, 128.

⁶⁶ Tirmîzî, *Sünen*, “Kıyâme”, 26.

⁶⁷ Elbânî, *Daîfu Süneni’t-Tirmîzî*, 280.

⁶⁸ Râzî, *Kenzül-hikme*, 142.

⁶⁹ Tirmîzî, *Sünen*, “Sıfatul-Cenne”, 15.

tariklerden zayıf hükmünde rivayet edildiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla Râzî'nin eserinde kullandığı hadislerin yaklaşık %85'inin sahîh veya hasen hükmünde oluşunu, yaklaşık %10'unun zayıf olarak nitelendirilebileceğini, kalan %5'lik kısmın ise şiddetli zayıf veya mevzu olduğunu ifade etmek mümkün gözükmektedir.

Sonuç

Rey'de doğan ve birçok farklı ilim merkezini ziyaret ettikten sonra Moğol istilalarının da etkisiyle Anadolu'ya gelen Zeynüddîn Râzî, anlaşıldığı kadarıyla çok yönlü bir âlimdir. Onun dil sahasında meydana getirdiği eserlerinin yanında tefsir ilmiyle alakalı çalışmaları, öte yandan bir hadis şerhi yazmış olması bu durumu destekler mahiyettedir.

Râzî'nin biyografisinde bulunan boşluklar, onun gerek siyasi gerekse ilmî çevrelerde çok fazla ön planda bulunmayan bir kişiliğinin olması ile açıklanabilir. Râzî, Konevî'den icazet aldıktan sonra *Kenzü'l-hikme* isimli eserini telif etmiştir. Fakat bu eserini Konya'da hangi medreselerde hangi öğrencilere okuttuğu da bilinmemektedir. Buradan hareketle onun, döneminin önde gelen âlimlerinden biri olmasına rağmen biyografik kaynaklarda kendisinden oldukça az bahsedilmiş bir şahsiyet olduğunu ifade etmemiz mümkün gözükmektedir.

Râzî ile ilgili dikkat çeken nokta, onun mutasavvıf çevrelerle irtibatlı olmasına rağmen sûfi meşreb olduğunu gösteren, kendine ait herhangi bir yorumun eserlerinden tespit edilememiş olmasıdır. Bilhassa çalışmada ele alınan *Kenzü'l-hikme* isimli müstakil hadis şerhinde, herhangi bir işârî yoruma rastlanmamıştır. Fakat konuyu ilgi çekici kılan husus, müellifin kitabına aldığı hadislerin konularıdır. Tespit edilebildiği kadarıyla eserde bulunan 100 hadisin neredeyse tamamı, zühd konularıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Onun fikhî bir rivayete eserinde yer vermediği, öte yandan fiten ve melahim konularına da değinmediği görülmektedir. Bu da Râzî'nin eserini telif ederken arzuladığı gayenin ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir.

Burada hadis kullanımında da kısmen dikkatli olduğu, hadislerin çoğunluğunu seçerken sahîh rivayetlere yer verdiği, eserde yer alan yaklaşık 10-15 kadar rivâyetin zayıf olduğu da özellikle ifade edilmelidir. Mutasavvıflar tarafından sıklıkla nakledilen ve hadis âlimleri nezdinde mevzû olduğunda ittifak bulunan meşhur bazı rivayetleri eserine almadığı da yine burada altı çizilmesi gereken önemli hususlardandır.

Anlaşıldığı kadarıyla Râzî, ilmî birikiminin büyük çoğunluğunu genç yaşlarında Mâverâünnehir bölgesinde almış olduğu eğitimler sayesinde sağlamıştır. Mâverâünnehir'in Moğol istilasından önce Büyük Selçuklu hakimiyeti altında olduğu göz önünde bulundurulursa, onun fikrî açıdan Hanefî-Mâtürîdî çizgide olduğunu ve aynı zamanda siyasi açıdan devlet politikası olarak yürütülen Eş'arîliğe dair malumat sahibi bir âlim olduğunu söylemek çok zor olmasa gerektir. Onun Konya'ya tasavvufî faaliyetlerin en yoğun biçimde bulunduğu bir sırada gelmiş olması, İslâmî ilimler tarihi açısından önemli bir zenginlik olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla Râzî'nin bu çevrede gerçekleştirdiği faaliyetlere dair daha detaylı araştırmaların yapılması gerek Anadolu'nun ilmî müktesebatını anlamlandırmak, gerekse mutasavvıf çevrelerin doğudan gelen ulemâ ile ilişkilerini analiz edebilmek bakımından büyük bir fayda sağlayacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Sustainable Development Goals (SDG) / Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG):
4 Quality Education / Nitelikli Eğitim

Kaynakça

- Çelik, Taha. "El-Fükûk İsimli Eseri Çerçevesinde Sadreddin Konevî'nin Hadis Kullanımı". *Mütefekkir* 6/11 (30 Haziran 2019), 65-100.
- Dârimî. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eşâş es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaût. 7 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman Mübârekfûrî. *Tuhfetu'l-ahvezî bi'serh-i Câmii't-Tirmîzî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Daifu Süneni't-Tirmîzî*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991.
- Elmalî, Hüseyin. "Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Eren, Mehmet. "Mevlânâ'nın Mektuplarında Hadislerden Mesajlar". *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* VII/3 [Mevlânâ sayısı] (2007), 261-286.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sunenu İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn. *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâ'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Muhlis, Abdullah. "Sâhibu Muhtârü's-sihâh". *Mecelletü'l-mücemmau'l-ilmî'l-arabî* 8/11, 12 (1928), 642-665.
- Öngören, Reşat. "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/441-448. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Moğollar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/225-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Polat, Salahattin. "Garîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Râzî, Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Kenzül-hikme*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2012.
- Râzî, Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr. *Tefsîru garîbi'l-Kur'ânî'l-azîm*. thk. Hüseyin Elmalî. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Sehârenfûrî, Halil Ahmed. *Bezlü'l-mechûd fî halli Sünen-i Ebî Dâvûd*. 14 Cilt. Hindistan: Merkezu Şeyh Ebî'l-Hasan en-Nedvî, ts.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed. *Mu'cemu'l-evsat*. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1995.
- Taşkın, Kemal - Bilgehan, İzzettin. "Çağdaş Muhaddis Şuayb Arnavut'un Tahkiklerinde Arap Dili ve Edebiyatına Dair Açıklamaları". *Akif* 53/1 (30 Haziran 2023), 97-115.
- Tıghloğlu, Mehmed Zahid. "Tevessül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi -Ehl-i Sünnet Sûfi Gelenek ve Selefi Yaklaşım-". *AKİF: Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* LI/2 (2021), 132-156.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. *el-Câmiü'l-kebîr = Sünenü't-Tirmizi*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Yılmaz, Muhammet. "Sadreddin Konevî'nin Huzurunda Okunan İbnü'l-Esîr'in Câmî'u'l-Usûl Adlı Eserinin Semâ Kayıtları". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 13/2 (01 Haziran 2013), 1-19.

Research Article

**Muhammad b. Abū Bakr al-Rāzī's Hadith Activities in Seljuk Konya and
Commentary on the Hadith Called Kenzū'l-Hikme****Ubeydullah Efe** Dr., Bağımsız Araştırmacı, Konya, Türkiye
PhD, Independent Researcher, Konya, TurkeyORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2131-1193> | efeubeydullah@gmail.com**EXTENDED ABSTRACT**

This study aims to reveal Zayn al-Dīn al-Rāzī's contributions to the science of hadīth and to show that he had a modest but important place in the field of hadīth in the Anatolian Seljuk period. Zayn al-Dīn al-Rāzī can be considered as a figure who contributed to the understanding of the scholarly and cultural structure of the period with both his scholarly capacity and his Sufi milieu. In this context, further research and evaluation of his works on the science of hadith will help us better understand the diversity and depth of scholarly activities in the Anatolian Seljuk period.

Zayn al-Dīn Muhammad b. Abī Bakr al-Rāzī (d. after 666/1268), one of the prominent scholars of the Anatolian Seljuk period, was especially known for his works on Arabic linguistics and tafsīr. His competence in these fields is particularly evident in his seminal works such as *Muhtāru's-sihāh* and *Tafsīru garībi'l-Qur'āni'l-azīm*. However, Zayn al-Dīn al-Rāzī's scholarly legacy was not limited to these fields; his contribution to the science of hadīth also attracted attention. His work *Kenz al-Ḥikma* particularly significant in this context. This work, in which he commented on 100 ḥadīths selected from the *Qutub al-Sitta*, is a concrete evidence of his contribution to ḥadīth scholarship in Konya, the Seljuk capital.

During the nearly three centuries corresponding to the Anatolian Seljuk period, works on ḥadīth remained limited in number. This scarcity becomes more pronounced when compared to the ḥadīth literature of both the Great Seljuk Empire and the Ottoman Empire during the same periods. In this context, Zayn al-Dīn al-Rāzī's *Kenz al-Ḥikma* stands out as a rare example of the hadīth scholarship of his period. His activity in this field provides important clues about the course of hadith scholarship in the Anatolian Seljuk period.

Zayn al-Dīn al-Rāzī was also in close contact with Şadr al-Dīn al-Qūnawī (d. 673/1274), one of the most influential Sufis and thinkers of the time. The fact that Rāzī received an ijāzah from al-Qūnawī by reading Ibn al-Asīr's (d. 606/1210) famous *Jāmi al-usūl* shows his interest in the science of ḥadīth and his proficiency in this field. However, the fact that modern research on Zayn al-Dīn al-Rāzī has generally focused on his work in Arabic linguistics and tafsīr, leaving his contributions in the field of hadīth have been relatively overshadowed. The absence of an independent study on his contributions hadīth highlights the need for a more comprehensive assessment of Zayn al-Dīn al-Rāzī's place and importance in this field.

Zayn al-Dīn al-Rāzī's place in the science of hadīth is notable in that he was one of the rare hadīth scholars of his time in Anatolia, even if he is not described as a high-level hadīth scholar. The content analysis of his work *Kenz al-Ḥikma* shows that the hadiths focus on issues related to Sufism. This suggests that during his time in Konya, his scholarly circle was largely composed of Sufis. Interestingly, however, Zayn al-Dīn al-Rāzī seldom incorporated Sufi interpretations in his commentaries. This deliberate approach reflects his efforts to maintain a

clear boundary between the science of ḥadīth and Sufism, adopting a more objective methodology in ḥadīth commentary.

Keywords: Hadith, Muhammad b. Abū Bakr al-Rāzī, Anatolian Seljuks Konya, Kenz al-Ḥikma.